

„Hát, kultúrembereknek mindig van”

{ LASKAI ANNA

Dohnányi Ernő könyv- és kottatárának története (1)

Nem könnyű feladat egy olyan zeneszerző könyv- és kottatárának rekonstruálása, akinek lakhelyeit – Magyarországtól Európa több városán és Dél-Amerikán keresztül egészen az Egyesült Államokig – két kezünkön sem tudnánk megszámolni. Így tehát, hogy képet kaphassunk arról, vajon hol lehetett Dohnányinak számottevő gyűjteménye, érdemes áttekinteni a zeneszerző életének azon színtereit, ahol huzamosabb ideig tartózkodott.¹

A kérdést, hogy milyen is lehetett Dohnányi könyvtára, elsőként Kelemen Éva vetette fel a zeneszerző könyv- és kottatára egyik szelete, az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában található, Dohnányinak dedikált kották vizsgálatakor.² Áttekintése ugyanakkor az adatok közlésén is túlmutat, hiszen elsőként járja körül azokat a helyszíneket, ahol Dohnányinak egyáltalán lehetett könyvtára. Míg Kelemen – ahogy utal is rá – elsősorban visszaemlékezések és személyes megnyilvánulások alapján próbálja megrajzolni a zeneszerzőt körülvevő környezetet, addig e sorok írója számára azok a könyvek és kották is forrásul szolgáltak, amelyeket Dohnányi életének utolsó évtizedében magáénak tudhatott, s melyek a zeneszerző amerikai hagyatéka hazakerülésének köszönhetően ma már fizikailag is elérhetők.³ Mind-

azonáltal jelen áttekintés nagymértékben támaszkodik Kelemen Éva már említett cikkének eredményeire, ugyanakkor a primer források áttekintése révén újabb színekkel kívánja gazdagítani az általa megrajzolt képet a zeneszerző könyv- és kottatáráról.

A nemrégiben hazakerült amerikai hagyatéék mellett – 255 könyv és 213 kotta érkezett Magyarországra – a korábbi lakhelyek könyv- és kottatárának összetételével kapcsolatban is fennmaradt néhány primer forrásnak tekinthető dokumentum. Listák, melyek több-kevesebb részletességgel rögzítik a szóban forgó gyűjtemények felépítését. Az említett lakhelyek közül a Széher úti villa dokumentumairól, a Városmajor utcában – Dohnányi húgának lakásában – őrzött kottaanyagáról és a tallahassee-i ház könyv- és kottaállományáról van forrásunk. Ezek közül az első két listát Dohnányi húga készítette és küldte ki Dohnányiéknek, s Kilényi Edward hagyatékában maradt fenn, mely jelenleg az Egyesült Államokban, a Florida State University (a továbbiakban: FSU) gyűjteményében található. E két lista egyike azon dokumentumoknak, melyeket Kilényi a Dohnányi-ház anyagai közül kitüntetett fontosságúnak vélt és magához vett, s utóbb örökösei az FSU gyűjteményben helyezték el.⁴

Tanulmányom a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen idén megvédett szakdolgozatom egy részének szerkesztett változata. Ezúton szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Kusz Veronikának, aki értékes tanácsaival segítette munkámat.

DOHNÁNYI FRANCES MAGNESSSEL. A 2. HEGEDÜVERSENY AJÁNLÁSÁNAK CÍMZETTJÉVEL (1948)

Mindezek mellett a gyűjtemény történetéhez további információkat rejt a Dohnányi és húga, Mária (Mici) között zajló bensőséges levelezés. A lajstromokon kívül nagyon fontos ugyanis, hogy Dohnányi milyen – számára nyilván elérhetetlen – könyveket és kottákat kért levélben húgától, még ha nem is követhetjük nyomon az összes ilyen küldeményt. Az 1950-es évek végére legalább a könyvekről minden bizonnyal elkészültek a listák, ugyanis 1958-ban és 1959-ben Dohnányi – valószínűleg ezek alapján – már konkrét kötetekre utalt, melyeket kiküldeni kért. S egyáltalán: a levelek alapján úgy tűnik, hogy az '50-es évek második felétől kezdve indult el, vagy vált lehetségessé könyvek és kották küldése, hiszen Dohnányi húga több alkalommal arról számolt be, hogy nem lehet könyveket küldeni Magyarországról.⁵ Levelezésükből derül ki továbbá az is, hogy 1959-ben Dohnányiéknak már mintegy 1200 kötetes könyvtáruk volt.⁶

A következőkben Dohnányi életútjának azon állomásait tekintjük át, ahol hosszabb tartózkodása lehetővé tette azt, hogy számottevő könyvtára gyűljön össze. Majd azok az eddig ismeretlen – a Kilényi- és az amerikai hagyatékban fennmaradt – források, listák kerülnek sorra, melyek igen fontos információkat tartalmaznak a magyarországi és amerikai gyűjteményről.

Dohnányit – főleg édesapja hivatásának köszönhetően – minden bizonnyal már pozsonyi gyermekévei alatt sok könyv és kotta vette körül, bár ezzel kapcsolatban semmilyen információnk nincs. Dohnányi Frigyes ugyanis a Pozsonyi Gimnáziumban matematikát, fizikát és zenét is tanított, továbbá csellózott és komponált is. Ma főként tudományos munkássága miatt tartják számon,

saját gyorsírás-rendszere, az úgynevezett pansztenográfia elveinek kidolgozása fűződik nevéhez.⁷ E mellett nagy jelentőségű, hogy Pozsonyban elsőként röntgen-laboratóriumot rendezett be az iskola fizikaszertárában.⁸

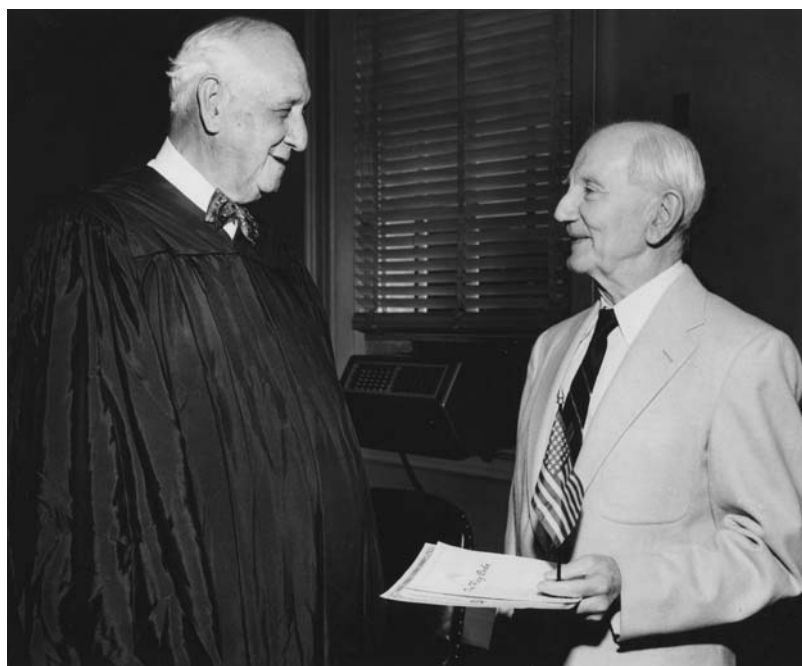
Zeneakadémiai tanulóévei alatt Dohnányi összesen négy budapesti albérletben lakott, mely tartózkodási helyekről néhány, húgának és édesapjának írt leveléből kapunk képet. Arról viszont nincs adatunk, hogy akkoriban milyen mennyiségű könyv és kotta képezhette tulajdonát. Dohnányi 1894 szeptemberétől az Andrássy út 88., majd a Hunyadi tér 10. (3. emelet) alatt lakott.⁹ Az Andrássy úton bérelt szobáról 1894. szeptember 21-én kelt, húgának, Máriának címzett levelében részletes alaposággal készített rajzot küldött, melyen a könyvvállvány helyét is jelölte.¹⁰ Tanulmányai befejezéséig, 1897-ig még két albérletben élt: egyik a Zeneakadémiához közel, a Király utcában volt, a másik a Rudolf [ma: Széchenyi] rakparton – Dunára néző kilátással.¹¹ Ez utóbbi helyen bérelt szobájáról szintén részletes rajzot küldött húgának, itt azonban már nem jelölte a könyvespolc helyét.¹²

Néhány évvel később Dohnányit már Bécsben találjuk (1901). Egy évnyi Budapesti tartózkodás után, 1903 és 1905 között immár családjával telepszik le újra Bécsben (XIX., Ditterstrasse 52.),¹³ de erről az időszakról sincs a könyvtárra vonatkozó adatunk. Első forrásunk csupán – ahogy Kelemen Éva is rámutatott – az 1905-től bérelt, tizenegy szobás, Berlin Grunewaldban (Knausstrasse 19.) található lakásról maradt fenn.¹⁴ Dohnányinak ugyanis 1905-ben tanári állást ajánlott a berlini Zeneakadémia (Königliche Hochschule für Musik), melynek igazgatója akkor Joseph Joachim volt. Az impozáns berlini lakás „legkarakterisztikusabb szobájáról”, vagyis a zeneszerző dolgozószobájáról Galafres Elsa, Dohnányi második felesége adott részletes leírást visszaemlékezésében:

Itt teljesen az ő ízlése érvényesült, s a szoba rendkívüli módon tükrözte személyiségét. Azt lehet mondani, hogy egyaránt volt egyszerű és hasznos, a padlót szőnyeg fedte és két falat feketére festett könyvespolcok borítottak a padlótól egészen a mennyezetig, amit élénken színezték a könyvek özőnének kiváló kötése, melyek tulajdonosuk sokoldalú érdeklődését tükrözték. Nem szerette, ha üveg van közte és könyvei között. Azt szerette, ha kezét kinyújtva a kötetet azonnal le tudta venni a polcra. A többi falon rézkarc- és metszetgyűjteményből Beethoven, Brahms, Liszt, Schubert, Schumann, valamint Schmutzer Joachim-kvartettéről készült

képe. Az egyik falat felesége portréja uralta, melyet híres művész bátyja készített.¹⁵

Nem tudható pontosan, hogy Dohnányi vajon az ottani kedvező körülmények hatására szerezhetette be több könyvet, vagy ezek már előző lakásában is megvoltak. Zachár Ilona – a zeneszerző későbbi harmadik felesége – szerint ugyanis a bútorokat Bécsből szállították Berlinbe,¹⁶ éppen ezért az is elképzelhető, hogy a komponistának már előző lakásában is sok könyve volt. Amikor azonban 1915-ben – első házasságának kudarca és a háború miatt – Galafres Elzával távoztak Berlinből, Vázsonyi szerint „még a legszükségesebbet sem” vihették magukkal.¹⁷ Jóllehet nem tudjuk, Vázsonyi információi mennyire hitelesek, így azt sem, hogy később Berlinből elkerülte Magyarországra a hatalmas könyvtár, vagy annak valamely része. Budapestre érkezésük után Dohnányiék egészen 1944-ig a fővárosban maradtak, már csak azért is, mert 1916 őszén Dohnányi álláshoz jutott a Zeneakadémián. Ideiglenesen a Vigadóban kapnak szállást, majd rövid ideig a Várfook utcában éltek.¹⁸ Ezután a Trombitás útra költöztek, mely tizenhárom éven keresztül volt otthonuk. Valószínűleg ennek a hosszabb, költözésmentes időszaknak is köszönhető, hogy Dohnányi a berlinihez hasonló adottságokkal rendelkező dolgozószobát tudott berendezni. Szintén Kelemen Éva akadt rá arra az 1926-os újságcikkre,¹⁹ mely ekképpen jellemezte a Trombitás úti lakás körülményeit:

DOHNÁNYI ÁTVESZI AZ AMERIKAI ÁLLAMPOLGÁRSÁGOT (1955)

A dolgozószoza egyik falát teljes egészében elfoglalja a hatalmas könyvszekrény, egy másik zongora, nagy állványok, tele hatalmas kotta-tömegekkel a mesterek kiadásaival, Dohnányi művei bekötött példányaival... Az íróasztalon példás rend, kis jegyzetkönyvek, ceruzák és tollak egész arzenálja... a könyvvállványon magyar klasszikusok, remek Arany-kiadás, Csokonai versei, az egyik kötet felnyitva. Teljes Dosztojevszkij, Nietzsche és Gerhardt Hauptmann...²⁰

Egy, a zeneszerző húga, Mici által összeállított listából tudható, hogy az említett írók munkái közül mindegyik megtalálható volt Dohnányi következő lakhelyén is: Dosztojevszkij (23 kötet), Arany János (12 kötet), Csokonai (5 kötet), Hauptmann (6 kötet) és Nietzsche (8 kötet) művei egyaránt.²¹ A számos külföldi koncertkörútnak köszönhetően ugyanis Dohnányi néhány év múlva megengedhet magának, hogy saját elképzeléseinek megfelelő házat építsen, melybe 1928-ban költöztek be.²² A Széher úti új otthon, a „villa” – ahogy több ízben is említik – hatalmas telekre épült, így az impozáns épülethez jókora kert társult, amiben fürdőmedencét, üvegházat és tenispályát is kialakítottak.²³ A kert rendezéséből egyébként a növényekért és kertészkedésért rajongó Dohnányi is kivette a részét.²⁴ Az új, impozáns otthon szépségét ráadásul a Dohnányi-tanítványok is élvezhették, hiszen minden csütörtökön tanáruk lakásában vettek órát, majd közös ebédet vettek részt.²⁵ A zeneszerző dolgozószozájáról a *Rádióélet* című lap újságírója így számolt be:

Faburkolatos, lefelé vezető lépcsőkön jutok a Mester dolgozószozájába, szalonjaiba, könyvtárába, ahová a csipkefüggönyös, hatalmas ablakokon, kertre szülő erkélyeken keresztül csak úgy dűl be a ragyogó novemberi nap. Beethoven, Mozart, Schubert, Brahms képei, a Joachim-kvartett hatal-

mas metszete, plakettek, nippel finom művészi elrendezettségben ejtenek rabul.²⁶

A leírásból kiderül tehát, hogy itt is szerepeltek azok a metszetek, melyek egykor a berlini lakás falait díszítették, s amelyeket Vázsonyi szerint hirtelen távozásukkor nem tudtak magukkal hozni. Elképzelhető tehát, hogy a metszetek mellett Dohnányi berlini könyvtárából is hazakerült néhány kötet. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy az újságíró ezúttal már nem hatalmas könyvespolcra, hanem egyenesen könyvtárról beszél. Szlabey Melinda a Széher úti Dohnányi-hagyatékról írt cikkében szintén ezzel a szófordulattal él, s a könyvtár mellett már a kottatárat is említi.²⁷ Forrásként Szlabey korabeli fényképekre is hivatkozik, melyek valóban azt tanúsítják, hogy Dohnányinak rengeteg kötete volt.

Bizonyos ugyanakkor, hogy nem különálló könyvtárszobáról van szó, hanem, ahogy az eddigi lakhelyein is, a könyvek a dolgozószoza részét képezték. A zeneszerző harmadik felesége, Zachár Ilona emlékezése szerint ebben a házban Dohnányinak kétezer kötetes könyvtára volt, melyben a magyar írók és költők alkotásai mellett Shakespeare, Goethe és Schiller művei is megtalálhatók voltak és szívesen olvasta Kant, Schopenhauer, Nietzsche és Spengler mellett Dickens írásait.²⁸ Zachártól azt is megtudhatjuk – bár állítását nem kell feltétlenül elhinnünk –, hogy Dohnányi rendszerint nem nyitotta ki kétszer ugyanaz a könyvet. A visszaemlékezések mellett szerencsés módon rendelkezésünkre áll az a lista, mely a Széher úti villa könyv- és kottatárának anyagáról készült. Ezt Dohnányi húga állította össze, azonban mivel a háború után készült, valószínűleg nem tekinthető teljesnek.

KEDVES OLVASÓINK!

Figyelembe véve a Muzsika készítésének körülményeit, 2018-ra szerkesztőségünk kénytelen emelni a lap árát. A Muzsika (és benne a a Koncert Kalendárium aktuális száma) jövőre 550 forintba kerül példányonként. Leghűségesebb Olvasóink, előfizetőink 10 százalékos kedvezménnyel, 5000 forintért juthatnak hozzá a tíz számhoz; az első félévre 3300, a másodikra 2200 Ft az előfizetési díj.

Előfizetési csekket az alábbi elérhetőségeken kérhetnek: d.margit@muzsika.net, telefon: (+36) 30/352-2707. Előfizetés banki átutalással név és postacím feltüntetésével a Kereskedelmi és Hitelbank 10200823-22218339-00000000 számú bankszámlájára.

A harmincas évek végére a zeneszerző kapcsolata megromlott Galafres Elsával, ezért 1940-től búcsút mondott a Széher úti villa kényelmének, így könyvtárának is, és körülbelül egy éven keresztül a Gellért Szállóban lakott. Ekkor Dohnányi már kapcsolatban állt későbbi harmadik feleségével, Zachár Ilonával, s 1941 és 1944 között nála lakott, először a Wesselényi utcában, majd 1944-ben Zachár szüleinél, Gödöllőn. Míg Dohnányi az 1930-as években a Horthy-éra zeneéletének legbefolyásosabb alakja volt, a náciizmus előretörésével párhuzamosan lemondott az általa betöltött prominens pozíciókról, 1944 novemberében pedig Zachár Ilonával és annak két gyerekével végleg elhagyta az országot. Ekkor – Zachár beszámolója szerint – néhány kéziratán kívül csupán Casanova memoárjainak magyarországi utazásairól szóló kötetét vitte magával.²⁹ Húgával folytatott levelezéséből azonban kiderül, hogy itthon hagyott könyvtárának sorsát mindig figyelemmel kísérte,

továbbá szerette volna, ha néhány kötetet és kottát el tudnának küldeni neki.

Az emigrációs években Dohnányiék több településen is éltek: Bécsben, Neukirchen am Waldében és Kitzbühelben. Végül Argentínán (Martínez, Tucumán) keresztül jutottak el az Egyesült Államokba. 1949-ben Florida fővárosában, Tallahassee-ben telepedtek le, eleinte egy bérelt lakásban éltek, majd egy évvel később a belvárosban vásároltak házat (Beverly Court 568.). Dohnányi itt élte le életének utolsó évtizedét, s bár otthoni könyvtárát maga mögött kellett hagynia, az '50-es évek végére mintegy 1200 kötetes könyvtárat tudhatott magáénak,³⁰ amelyben – Vázsonyi szerint – újra összegyűlt mindaz, amit fiatal-sága óta szeretett: Spengler, Cervantes, Dickens, Wilhelm Busch, Jókai és Madách.³¹

(Befejező rész a januári számban.)

JEGYZETEK

- 1 Dohnányi lakhelyeiről és tartózkodási helyeiről Horváth György és Gombos László felsorolása tájékoztató, mely a Dohnányi család történetéről írt tanulmányukban található. Horváth György–Gombos László, „A Dohnányi család története”, in Sz. Farkas Márta (szerk.), *Dohnányi Évkönyv 2002* (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 2002), 77–102. Ide: 94.
- 2 Kelemen Éva, „Dohnányi Ernőnek dedikált kották az Országos Széchényi Könyvtárban”, in Gombos László, Sz. Farkas Márta (szerk.), *Dohnányi Évkönyv 2005* (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 2006), 33–62. A továbbiakban: Kelemen/2005.
- 3 Az amerikai hagyaték történetéről és felépítéséről lásd: Kusz Veronika, *Dohnányi Ernő amerikai hagyatéka a Zenetudományi Intézetben*. >http://www.zti.hu/mza-dohnanyi/docs/DE_amerikai_hagyateka_a_ZTI-ben.pdf. (Utolsó megtekintés: 2017. április 27.) A szóban forgó hagyaték jelenleg az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20–21. Századi Magyar Zenei Archivumban található. A tanulmányban közölt fényképeket és fakszimilét az előbbieken említett gyűjtemény őrzi, itt szeretnék köszönetet mondani Dalos Annának, az archivum vezetőjének, hogy hozzájárult a dokumentumok közléséhez.
- 4 Az eredeti, kézírásos dokumentum lelőhelye: FSU Kilenyi–Dohnányi gyűjtemény, „Miscellaneous Documents 1897–1950, 16”. (A továbbiakban: FSU Kilenyi–Dohnányi.)
- 5 A levelet lásd az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20–21. Századi Magyar Zenei Archivumának Dohnányi-gyűjteményében [A továbbiakban: ZTI MZA Dohnányi]. Dohnányi Mária levele Dohnányinak, 1956. július 31. (MZA-DE-Ta-Script 81.178).
- 6 Kelemen Éva (közr.), *Dohnányi Ernő családi levelei* (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó – MTA Zenetudományi Intézet, 2011), 264. (A továbbiakban: Családi levelek).
- 7 Dohnányi Frigyes, *Panstenographia. Egyetemes, minden nyelvre való gyorsírás* (Pozsony, 1887). Dohnányi Frigyes további nyomtatásban megjelent munkáit lásd: Kumlik Emil, *Dohnányi Frigyes 1843–1909. Egy magyar gyorsíró élete és munkássága* (Budapest, 1937), 85.
- 8 Uott, 9.
- 9 Horváth György–Gombos László, i. m., 94.
- 10 Családi levelek, 51–52.
- 11 Horváth György–Gombos László, i. m., 94.
- 12 Családi levelek, 73.
- 13 Jochen Thies, *Die Dohnányis. Eine Familienbiografie* (Berlin: Propyläen, 2004), 44.

- 14 Uott, 49.
- 15 „The most characteristic room in the new house was Dohnányi's study. Here his taste had full scope, and the room displayed his personality to a rather extraordinary degree. It could be said to be both modest and serviceable although the floor was deeply carpeted, and the black stained bookshelves covering two walls from floor to ceiling were vividly coloured with the brilliant bindings of a plethora of books which showed the catholic tastes of the owner. He didn't like the restriction of glass between himself and his books. He liked to reach his hand for a volume and pick it instantly from the shelf. On the other walls were his collection of choice etchings and engravings of Beethoven, Brahms, Liszt, Schubert, Schumann and Schmutzer's Joachim Quartette. Dominating one wall was a portrait of his wife by her celebrated artist brother, Cesar Kunwald.” *Galafres Elza, Lives...Loves...Losses* (Vancouver: Versatile, 1973), 149.
- 16 Ilona von Dohnányi, *Ernst von Dohnányi. A Song of Life*, James A. Grymes (szerk.) (Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 2002), 56. A továbbiakban: Ilona von Dohnányi.
- 17 Vázsonyi Bálint, *Dohnányi Ernő* (Budapest: Nap Kiadó, 2002), 140. A továbbiakban: Vázsonyi.
- 18 Uott, 146.
- 19 Kelemen/2005, 33–34.
- 20 [Szerző nélkül], „Dohnányi Ernőnél”, *Literatura* 1/8 (1926. október), 32–33.
- 21 Az eredeti, kézírásos dokumentum lelőhelye: FSU Kilenyi–Dohnányi.
- 22 Szlabeyné Szentés Melinda, „A Dohnányi-villa története”, in Sz. Farkas Márta (szerk.), *Dohnányi Évkönyv 2002* (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 2002), 103–120. Ide: 104–105.
- 23 Uott, 106.
- 24 Uott, 106–107.
- 25 Uott, 107.
- 26 [Szerző nélkül], „Művészéletek. Dohnányi Ernőék otthonában”, *Rádióélet* 3/45 (1931. november 6), 2012.
- 27 Szlabey Melinda, „A Széher úti Dohnányi-hagyaték”, in Sz. Farkas Márta (szerk.), *Dohnányi Évkönyv 2002* (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 2002), 137–148. Ide: 137.
- 28 Ilona von Dohnányi, 117.
- 29 Uott, 127.
- 30 Kelemen/2005, 36.
- 31 Vázsonyi, 307.